

JOGI OKTATÁSUNK MÚLTJA AZ EGYETEM LÉTREHOZÁSÁIG

Jogi tudást, jogi műveltséget Erdélyben, mint Közép-Európában általában, a XVIII. századig jórészt csak a gyakorlatban, a szerencsésebbek pedig főleg olasz- és franciaországi egyetemeken (Bologna, Pádua, Párizs) szerezhettek. Állandóan látogathatták még a bécsi, a prágai és krakkói egyetemeket. Feljegyzések tájékoztatnak arról, hogy tanulni vágyó erdélyi fiatalok évről évre, úgyszólván megszakítás nélkül látogatták az említett egyetemeket, közülük sokan jogot is tanultak, majd itthon gyümölcsöztették tudásukat. Már a XIII. században találkozzunk olyan jogászokkal, akik *doktori* címet („doctor legum“ fokozatot) szereztek (Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971). Előfordult azonban az is, hogy egyesek, miután befejezték tanulmányaikat a bolognai vagy a páduai jogi szakiskolában — ahol a grammatika és retorika keretében folyt a jogi szakoktatás —, nem jöttek haza, hanem a pápai udvar felé vették útjukat, ahol több siker kecsegtette őket, mint kül- és belviszálytól sokat szenvedett hazájukban.

Amikor János Zsigmond, az önálló Erdély első fejedelme 1557-ben Gyulafehérvárott a domonkosrendiek kolostorában főiskolát állított fel, a bolognai egyetemen tanuló Gyulai Pált hívta meg a fehérvári főiskola élére, hogy a magasabb szintű oktatást minél szélesebb réteg számára lehetővé tegye.

A külföldi egyetemekről hazatért jogászok a nyugati államokban uralkodó jogot (római és kánonjogot), jogeszméket, a nyugati műveltség eredményeit hozták haza, s igyekeztek a hazai viszonyokkal összeegyeztetni. Így jogfejlődésünk értékmérője lényegében az volt, hogy mennyit tudtunk hazai talajba átültetni — Bologna vagy Bizánc közvetítésével — a római jogból. A középkor végéig a hazai káptalani iskolákban római és kánonjogot is tanítottak, de a kánonjog jórészt a római jogelvek tolmácsolása volt.

Hazai jogi iskolák létesítése előtt, akik nem juthattak el külföldi egyetemekre, a jogászokodáshoz szükséges jogi ismereteket a gyakorlatban — a praktikusoktól — sajátították el. Jogi ismeretekre a középkorban is szükség volt mind a közhivatali tisztségek betöltésénél, mind a bíróságok előtt a peres felek alkalmi vagy hivatásszerű képviselővel foglalkozó személyeknek. Nálunk a XV. században kezdett kialakulni az a réteg, amely a peres felek jogi képviselőivel hivatásszerűen foglalkozik. De ekkor még a képviselő-vállalást jogszabályok szakképesítéshez nem kötötték. Sokáig nincs különbség alkalmi és hivatásos jogi képviselő, valamint ügyvivő között. Egy 1567. évi (27.) törvény először kötelezte a *prókátort* az ügynevezett patvarkodási eskü letételére. Az eskü letételének lehetősége nem volt szakképzettséghez kötve, mindössze az ügy tisztességes vitelére kötelezte az ügyvédet. Ha az esküt megszegte, hitegetés büntetésében elmarasztalhatták. Mária Terézia 1769-ben rendeleti úton írja elő kötelezően az ügyvédi vizsga letételét.

A középkori gyakorló jogász, a kezdő nótárius tankönyve, a gyakorló írástudó mindennapi segítsége a formuláskönyv — iratmintatár — volt; ez nemcsak

a felhasználható jogi iratmintákat, hanem esetenként elméleti bevezetést, útmutatást is tartalmazott, ezért már a megállapodott jognézeteket tükrözte. A formulagyűjtemények a jogász számára nélkülözhetetlenek voltak. Fennmaradt az egri olvasókanonoknak, Uzsai Jánosnak, a bolognai egyetem volt rektorának formuláskönyve, az *Ars Notaria*, melyet a szerző halála évében, 1351-ben fejezett be, valamint Magyi János XV. századból származó formuláskönyve. Római és kánonjogi iratmintákat tartalmaznak. Kovachich Márton György *Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regum...* címen adta ki a legrégebb, általa összegyűjtött *ars notarialis*okat (Pest, 1799). Amikor a jogi tudást a gyakorlatban sajátították el, e formulagyűjtemények nagy jelentőségűek voltak.

A jogi könyvek már a XIII. és a XIV. században nálunk is olvastak. Erre utal a nagyszebeni prépostnak 1360 és 1370 közötti könyvjegyzéke is, mely szerint a környékbeli plébánosok és más egyháziak leggyakrabban Gratianust, a dekretálisokat, a *Liber Sextus*t, egy *Summa de sententia excommunicationis* és a *Summa Raimundi (de poenitentia)* kölcsönözték ki (Bónis György: *Középkori jogunk elemei*. Budapest, 1972). Külföldi, főleg latin nyelvű jogi könyveken kívül a XVI. században számos hazai latin és magyar nyelvű jogi könyv is közkezen forog. Heltai Gáspár 1571-ben kiadja Kolozsvárott, Weress Balázs magyar nyelvű fordításában, Werbőczy *Hármaskönyvét*, de már előzőleg háromszor nyomtatták ki latinul és egyszer magyarul; ezeken kívül a XVI. században még öt kiadást ért meg. Heltai írja az előszóban: a Weress Balázs fordítását „meg tisztítottam és meg jobbitottam“, „el hánytam a nehéz ortographiat, avagy írásnak módját, és a szokottra hoztam etc.“ A *Hármaskönyvről* — mint a római és a kánonjog, valamint szokásjogunk ötvözetéről — hazai viszonylatban elmondhatjuk, hogy a XVI. és XVII. században a legolvasottabb jogi könyv volt.

Honterus Brassóban (1539) latin nyelven római jogi szemelvényeket ad ki; külön fejezetben a római jog alapelveit vázolja. E művét 1544-ben ismét kiadta. Martinuzzi Fráter György váradai bíboros püspök rendelésére jelent meg 1550-ben, Hoffgreff kiadásában, egy jelentős hazai középkori jogtörténeti dokumentum, a régi tüzesvas-próbákról szóló *Váradai regestrum (Ritus explorandae veritatis)*. A felsorolt tüzesvaspróba-esetek valószínűleg 1209-ből valók (Fitz József: *A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története*. 2. köt. Budapest, 1967).

Legjelentősebb jogtudományi mű a XVI. századi Erdélyben Baranyai Decsi (Czímor) János könyve: *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici...* (Claudiopoli, 1593. Typis Heltanis). Saját költségén adta ki ifjú Heltai Gáspár, s tiszteletpéldányképpen száz példányt adott a szerzőnek. Decsi János műve kompendium, a római és hazai jogszabályok magyarázata. Törekvése az volt, hogy a római és hazai jog elemeit összeegyeztesse. Kézikönyvében, rejtett reformjavaslataival, burkolt formában korának magyar jogrendszerét bírálta, illetve annak megreformálását sugalmazta (Tardy Lajos; *Filológiai Közöny*, 1965). A könyv erkölcsi és jogi tartalmú jelesmondásokat is tartalmaz. Elterjedtségére utal, hogy ma is számos példányát őrzik különböző könyvtárakban. Baranyai Decsi János nem volt erdélyi születésű, tanulmányait a wittenbergi és strassburgi egyetemen végezte, de működött Kolozsvárott is, és élete végén, 1593-tól 1601-ig Marosvásárhelyen a református tanodában tanított, s annak harmadik ismert igazgatója volt (Koncz József: *A marosvásárhelyi evang. reform. kollegium története*. Marosvásárhely, 1896).

Comenius 1650-ben tartott sárospataki beköszöntő beszédében fájlatja az orvosi és jogi fakultás hiányát. Apáczai Csere János fehervári beköszöntő beszédében a hittan mellett a jogtudományok tanításának szükségességét emelte ki. Valóban, Erdélyben még a XVII. században sem volt olyan iskola, ahol rendszeres

jogi oktatás folyt volna. Apáczai Csere János, amikor 1656-ban Gyulafehérvárról a kolozsvári református főtanodához került, ott jurisprudentiát is tanított (Bod Péter: *Magyar Athenas*, 1766). Előadásainak népszerűségére jellemző, hogy legtöbb fehérvári hallgatója Kolozsvárra is követte. Teljes értékű elméleti jogi oktatásban azonban a fiatalok továbbra is a külföldi egyetemeken részesülnek. A gyakorló jogász képzését továbbra is az itthon megjelent latin és magyar nyelvű jogi vonatkozású könyvek segítik. Említésre méltó ilyen természetű esemény Kászoni János műve; magyar nyelvre fordítja Kitonich János latin nyelvű könyvét, s azt Fehérváron 1647-ben megjelenteti (*Rövid igazgatás a' nemes Magyar országnak és hozzá tartozó Részeknek szokott Törvény folyásiról*). A szászsebesi születésű Michael Pancratius a rostocki egyetemen szerzett doktori címet, s ott, később pedig Eperjesen tanított. Nagy népszerűségnek örvendő művét *Tractatus Politico-Juridicus* címen 1668-ban adta ki, s Apafi fejedelemnek ajánlotta. A törvények eredetét kutatva, fejtegette. A törvények népszerűsítését szolgálta versbefoglalásuk. Így szedte versebe latinul idős Okolycznai János a *Hármaskönyvet* (1636), majd Homoródszentpáli Nagy Ferenc vízaknai királybíró — a maga idejében híres versfaragó — ugyancsak a *Hármaskönyvet* foglalta versebe magyarul, s adta ki Kolozsvárott 1699-ben. Gyalakutai Lázár János, erdélyi kormányzék elnök 1744-ben Nagyszebenben jelentette meg latin nyelvű verses kompendiumát a *Tripartitum*-ról; tehetséges verselőnek tartották, kortársai erdélyi Janus Pannoniusnak nevezték.

Jogi oktatásunk újabbskori elindításának tekinthetjük a kolozsvári jezsuita akadémiának 1698. november 17-én történt újramegnyitását. A jezsuita, úgynevezett Báthori egyetemen az etika mellett kezdettől észjogot is tanítottak. Ezt természetesen még nem tekinthetjük rendszeres és átfogó jogi oktatásnak, később azonban, 1774-ben, Mária Terézia a Báthori egyetemet jogi karral egészítette ki, II. József viszont líceumi rangra szállította le. 1776-ban már a jogi tanszéken három szaktanár működött. A líceum hazai és büntetőjog tanára, Soósmezei Vajda László 1830-ban két tankönyvet adott ki magyar nyelven: *Az erdélyi polgári magános törvények historiája* és *Az erdélyi polgári törvényekkel való esmeretségek* címen. Az első mű jogtörténeti fejtegetéseket tartalmaz a honfoglalástól II. Lipót haláláig, a második mű első kötete az Erdélyben érvényes magánjogi szabályokat ismerteti, a második kötet a peres felekről, bírákról, ügyvédekről szól, a harmadik eljárásjogi szabályokat tárgyal. Hazai vonatkozásban mindkét — immár magyar nyelvű — tankönyv úttörő jellegű. A szakkifejezések átültetése latinból magyarra néha erőltetett, némelyek nem is honosodtak meg. Soósmezei Vajda Lászlónak ugyancsak 1830-ban jelent meg egy másik műve: *Synopsis historiae juris Transsilvaniae* (Claudiopoli, 1830) címen.

A kor igényének megfelelően az 1700-as évek elején felsőbb iskoláink keretében nálunk is rendszeressé válik a szervezett jogi oktatás. A kolozsvári református főtanodában 1733-ban jogi tanszék létesült: két éven át adtak elő jogot. A jogtanítás — akárcsak a többi hasonló intézetben — 1872-ben szűnt meg, amikor létrejött a kolozsvári tudományegyetem, jogi fakultással.

A kolozsvári református kollégiumban a jogi oktatást Bánffy György (a gubernátor fia) kollégiumi főgondnok tette lehetővé 20 000 forintos ajándékával. A jogi tanfolyam első tanára Huszti András volt; ő a frankfurti egyetemen tanult, s hazai jogi kérdéseket tárgyaló tankönyve Szebenben jelent meg 1747-ben.

A kolozsvári piarista líceum jogi tanfolyamának évről évre nagyszámú román nemzetiségű hallgatója volt. Így 1799 és 1835 között a hallgatók 10—14 százaléka román volt. Itt végezte jogi tanulmányait Avram Iancu is, utána a marosvásárhelyi királyi tábla mellett joggyakornok.



Baranyai Decsi János művének címlapja

A marosvásárhelyi református kollégium első jogtanára 1794-ben Makfalvi Dósa Gergely; tanulmányait a göttingai egyetemen végezte. A tankönyveket is Göttingából és Bécsből hozatta. Utóda a jogi tanszéken 1830-ban fia, Dósa Elek; jeles tudású professzor volt. A kétéves tanfolyamon hazai magán- és közjogot, római, büntető- és perjogot adott elő mindig nagyszámú hallgatóság előtt; előadásait képzett jogászok, táblabírák és ügyvédek is hallgatták. A szabadságharc alatt kormánybiztos volt, forradalmi tevékenysége miatt várfogságra ítélték. Később előadásait 1872-ig, a marosvásárhelyi református jogakadémia megszűnéséig folytatta. Nyomatásban több írása jelent meg. Az *Erdélyhoni jogtudomány* három kötetben Kolozsvárott jelent meg 1861-ben, s a Magyar Tudományos Akadémia nagydíjjal tüntette ki, Dósát tiszteletbeli tagjává választotta. Dósa Elek gondolkodására jellemzőek azok a sorok, melyeket az *Erdélyhoni ev. reformátusok egyházi jogtana* című könyvének előszavába foglalt: „...az egyház is, mint az állam, csak akkor felelhet meg rendeltetésének, ha törvényei végrehajthatnak, ez pedig föltételezi azok-

nak ismeretét...“ Nem elég tehát elvárni a törvények tiszteletét, ismerni is kell őket, hogy végrehajtásukat megköveteljük. A polgári társadalomban nem fordítottak gondot arra, hogy a széles néptömegek a törvényeket megismerhessék.

1831-ben a gubernium líceumi rangra emelte a balázsfalvi gimnáziumot: bölcsészeti és jogi kart állítottak fel. A természetjogot kezdettől Simion Bărnăuțiu adta elő, de már 1834-ben nem latinul, hanem román nyelven. Bărnăuțiu a bölcsészeti karon is román nyelven tanított, s ezzel egy új, egészséges hazafias irányzatot indított el az erdélyi román művelődés történetében. Boeriu ugyancsak románul adta elő az egyházjogot és a román keleti egyház magánjogát (N. Albu: *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*. București, 1971). Bărnăuțiu természetjogi előadásait Wilhelm Traugott Krug lipcsei egyetemi tanár tanításainak szellemében tartotta; Krug útján jut el arra a határozott álláspontra, hogy a nemzeti nyelv használata *természet szerinti jog* (N. Albu i. m. 41.). Bărnăuțiu később, 1856 után, a iași-i egyetemen adott elő közjogot és bölcsészetet.

Az 1848. május 3/15-i balázsfalvi forradalmi nagygyűlésen az általános oktatás követelése keretében joggal támadt az az igény is, hogy az erdélyi román nemzetiség számára román nemzeti egyetem állíttassék fel. Majd a szabadságharc leverése után, 1849. szeptember elsején a Román Nemzet Küldöttsége Bécsben ismételten szót emelt egy Balázsfalván felállítandó jogakadémia ügyében. Ezt a kérvényt, többek között, aláírta Șaguna püspök, Șuluțiu, Aug. Treb. Laurian, Avram Iancu, Simion Bărnăuțiu, Ioan Maiorescu (N. Albu: *Problema facultății juridice pentru românii din Transilvania după revoluția din 1848/49. Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Series Historia, fasc. 1. 1968). A bécsi udvar megígérte a kérés teljesítését, de ennél több nem történt.

A székelyudvarhelyi és nagyenyedi református kollégiumokban is folyt tervszerű jogtanítás. Enyeden az egyik kiváló jogtanár Szász Károly volt. Őt a Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, s 1848-ban kultuszállamtitkár lett. A reform- és forradalmi mozgalom lelkes híve volt, emiatt jogtanári tisztségétől megfosztották. Az oktatásban a magyar nyelv használatáért harcolt („...a deák nyelv a magyar lélek repülését ólomsúllyal nyomja...“, idézi Szász Károlyt P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvári—nagyenyedi Bethlen-főtanoda története*. Nagyenyed, 1868). Megjegyzendő, hogy az 1836-ban létesült máramarosszigeti református jogakadémián a hazai jogot már kezdetül fogva magyar nyelven adták elő, holott akkor még más tantételekben latin nyelven oktatták a jogot.

A kolozsvári unitárius kollégiumban 1847-ben vezette be a jogi oktatást az Unitárius Főtanács, de természetjogot már előbb is tanítottak. Két éven át tanítottak hazai és római jogot, büntető- és magánjogot, továbbá természet- és kereskedelmi jogot, valamint közgazdaságtant. Kikötötte a Főtanács, hogy a jogtanár gyakorló ügyvéd legyen. Első tanáruul Mikó Lőrincet választották meg, aki az ügyvédi vizsgát és az esküt 1833-ban tette le. Az unitáriusoknál azonban nem volt népszerű a jogi oktatás gondolata. Kitűnik ez abból, hogy amikor a berlini egyetemen tanuló Berde Áron híret vette a Főtanács határozatának, Iszlay Lászlóhoz írott levelében úgy vélekedik, jobb lett volna inkább kémiai és természettörténelmi tanszék felállításni, hiszen a városban amúgy is folyik jogi nevelés a líceumban és a református főiskolán is (Gál Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története*. Kolozsvár, 1935). Az akkori közfelfogás azonban megkívánta, hogy a közéletben tevékenykedők bizonyos jogi ismeretekkel, jártassággal rendelkezzenek. Ezzel magyarázható az, hogy az említett népszerűtlenség ellenére az unitárius kollégiumban is létesítettek jogi tanszéket.

Amikor 1872-ben megszervezték a kolozsvári tudományegyetemet (jogi karal is), Erdélyben a felekezeti jogakadémiák — a máramarosszigeti kivételével — megszűntek.

A polgári társadalomban, igen helyesen, akárcsak — bizonyos kivételekkel — már a római rabszolgatartó társadalomban is, a törvény nemtudását mentségül senki fel nem hozhatta. Ezt a helyes jogelvet azonban a polgári társadalomban nem vitték következetesen végig oly értelemben, hogy a széles néptömegek számára a törvények ismeretét a valóságban is lehetővé tegyék. Hazai jogéletünk humanitását mint a dolgozók általános jogi nevelésére irányuló tevékenységet ezúttal is hangsúlyoznunk kell. Szocialista társadalmunkban a törvények állandó és széles körű ismertetése az arra hivatott igazságügyi szervek hivatása és kötelessége. Ilyen ténylegesen adott jogi nevelői munka mellett a törvények ismerete valósággá válik mindenki számára. Ezzel izmosodik a dolgozók általános jogi tudása, jogi műveltsége.



Munkácsy Mihály: Siralomház